

Vladas Sirutavičius*

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Ukrainos demokratijos vingiai arba dar kartą apie politinį šalies nestabilumą

Mokslinėje literatūroje politiniam procesui Ukrainoje apibūdinti dažnai vartojamas politinio nestabilumo arba tiksliau politinio režimo nestabilumo konceptas. Mokslininkų manymu, šalies politinį stabilumą/nestabilumą lemia du svarbiausi veiksniai: „politinio rungtyniavimo“ tarp svarbiausių politinių jėgų ypatybės bei aukščiausios vykdomosios valdžios politinėje sistemoje funkcionavimo pobūdis. Šiame straipsnyje remiantis amerikiečių tyrinėtojų Jack Golsdstone ir Jay Ulfelder pasiūlytų kriterijų pagalba bus aptariama Ukrainos politinio režimo dinamika po Oranžinės revoliucijos. Esminė nuostata, kuria remiasi analizė – Ukrainos demokratiniam režimui dar pakankamai ilgą laiką bus būdingas politinis nestabilumas.

Išvadas.

Keli metodologinio pobūdžio pastebėjimai

Demokratinio politinio režimo Ukrainoje išitvirtinimo arba, kaip yra labiau priimta politikos moksluose teigti, jos konsolidacijos problemos dažnai ir plačiai aptarinėjama problema. Impulsą naujiems tyrinėjimams suteikė politiniai įvykiai 2004 m. pabaigoje ir 2005 m. pradžioje, kurie mokslinėje ir populiarioje literatūroje paprastai vadinti Oranžine revoliucija. Daugybei tyrinėtojų ir politinių stebėtojų daliai atrodė, jog revoliucija bus tas sukrėtimas ir impulsas, kuris ne tik pasuks Ukrainos užsienio politiką labiau link vakarietiškos orientacijos, bet ir padės sukurti skaidresnę, demokratiškesnę politinės sistemos modelį, labiau kaip „Vidurio Europos“¹. Šiame kontekste iš esmės teigiamai buvo vertinama ir vadinamoji konstitucinė reforma, kuri formaliai pradėjo veikti nuo 2006 m. pradžios, ir pagal kurią daugiau galių įgijo parlamentas (Aukščiausioji Rada.) Taip Ukraina iš prezidentinės turėjo virsti parlamentine – prezidentine respublika. Tiesa, būtina pažymėti, jog „konstitucinė

* Dr. Vladas Sirutavičius – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas. Adresas: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius, tel. 8 5 262 68 43, el. paštas – vsir@takas.lt

¹ Moshes A., „Ukraine: Domestic Changes and Foreign Policy Reconfiguration“, Political Trends in the Eastern Europe: Ukraine and Belarus (ed. By V. Silitski and A. Moshes), 2007, p. 17, www.StrategicStudiesInstitute.army.mil.

reforma“ labiau priminė revoliucinių įvykių įkarštyje tarp dviejų kovojančių politinio elito grupių „oranžinių“, kurių priešakyje stovėjo V. Juščenka ir J. Timošenko, bei „mėlynai baltų“, kuriems vadovavo V. Janukovičius, pasiekta laikina politinį kompromisą, nei aišku, gerai apgalvotą planą, kaip reformuoti šalies politinę sistemą.

Manytume, jog apskritai politinio proceso dinamikai Ukrainoje po Oranžinės revoliucijos apibūdinti geriausiai tiktų *nestabilumo* sąvoka. Politinį nestabilumą šalyje liudijo keletas aplinkybių: pirma, Oranžinės revoliucijos laimėtojams nepavyko užtvirtinti savo pergalės. 2005 m. vid. prezidento Juščenkos ir vyriausybės vadovės Timošenko konfliktas baigėsi pastarosios atsistatydinimu; antra, kompromisai pasiekti tarp Juščenkos ir Janukovičiaus pasirodė esantis trumpalaikiai. Nors politinis susitarimas tarp dviejų lyderių ir jų vadovaujamų politinių jėgų leido po didelių vargų suformuoti naują „oranžinių“ vyriausybę, vadovojamą J. Jechanurovo, tačiau stabiliai dirbti ji negalėjo. Todėl 2006 m. kovo mėn. organizuoti Rados rinkimai; trečia, nors formaliai rinkimus laimėjo „oranžinių“ blokas, tačiau suformuoti stabilios daugumos ir susitarti dėl svarbiausių politinių postų pasidalijimo jo lyderiai nesugebėjo. V. Morozo socialistams prisijungus prie Janukovičiaus vadovaujamos „Regionų partijos“, pastarasis tapo vyriausybės vadovu; ketvirta, gilėjant priešpriešai tarp Rados daugumos, vyriausybės iš vienos pusės ir prezidento iš kitos, Juščenka nutarė paleisti parlamentą ir paskelbti priešlaikinius rinkimus; penkta, priešlaikiniai rinkimai iš esmės politinių jėgų santykio šalyje nepakeitė. Jie tik dar labiau paryškino tendenciją, jog Ukrainos politiniame žemėlapyje dominuoja dvi tarpusavyje konfrontuojančios politinės jėgos: Janukovičiaus vadovaujama „Regionų partija“, kurią labiausiai remia šalies pietinių ir rytinių rajonų gyventojai, ir Timošenkos blokas, kuri palaikė šalies centriniai ir vakariniai rajonai. Tačiau nė viena iš tų politinių jėgų pati viena daugumos Radoje neturi ir norėdama suformuoti vyriausybę priversta ieškoti sąjungininkų.

Politiniam Ukrainos procesui apibūdinti naudojome politinio nestabilumo arba tiksliau politinio režimo nestabilumo sąvoka. Derėtų šiek tiek plačiau ją aptarti. Šiuolaikiniuose tyrinėjimuose, kuriuose pagrindinis analizės objektas yra struktūrinės politinės krizės ir valstybių žlugimas (ang. *state failure*), naudojama ir politinio nestabilumo konceptu². Mokslininkų manymu, šalies politinį stabilumą/ nestabilumą lemia du svarbiausi veiksniai: „politinio rungtyniavimo“ tarp svarbiausių politinių jėgų ypatybės bei aukščiausios vykdomosios valdžios politinėje sistemoje funkcionavimo pobūdis. Taigi stabilium politiniu režimu galima laikyti „uždaras autokratijas“, kuriose praktiškai visiškai eliminuota bet kokia politinio rungtyniavimo dėl valdžios galimybė, o

² Geru tokios analizės pavyzdžiu yra JAV mokslininkų grupės atliktas tyrimas, kuriame buvo aptariami valstybių žlugimo atvejai, priežastys ir pasekmės 1955–2006 metais. Žr. „Political Instability Task Force. Internal Wars and Failures of Governance“ (PITF). Tyrimas buvo pradėtas 1994 metais. Jis buvo atliekamas JAV vyriausybės užsakymu. Pagrindinis tyrimo tikslas: išsiaiškinti „valstybių pažeidžiamumo priežastis – nuo politinio nestabilumo iki valstybių žlugimo“. Su tyrimo medžiaga galima susipažinti interneto svetainėje, <http://www.cidcm.umd.edu/projects/project.asp?id=19>.

aukščiausioji vykdomoji valdžia praktiškai neribojama jokių kitų valstybinių institutų. Stabilios yra ir liberalios demokratijos, tai tokie politiniai režimai, kuriuose konkuruoja „atviros politinės partijos“, o galimybė kilti prievartai yra minimali. Taip pat svarbu, jog tokia režime vykdomoji valdžia „stipriai apribota“ nepriklausomų teismų bei įstatymų leidžiamosios valdžios³.

Jack Goldstone ir Jay Ulfelder teigimu, labiausiai pažeidžiamas ir nestabilus yra toks režimas, kuris gali būti apibūdinamas kaip „nominalus“, formaliai demokratinis, tačiau kurio politiniam rungtyniavimui – konkurencijai tarp dominuojančių politinių jėgų – būdingas „ryškus susipriešinimas“ (ang. *factionalized political competition*), ir kuriuose akivaizdžiai dominuoja vykdomoji valdžia. Susipriešinusiam politinės konkurencijos modeliui būdingi trys svarbiausiai bruožai: poliarizacija, „parapijiškumas“ (ang. *parochialism*) ir mobilizacija. „Parapijiškumas“ apibūdina tokį politinės konkurencijos modelį, kuriame svarbiausios politinės partijos išreiškia siaurų socialinių ar ekonominių grupių interesus, jas vienokiu ar kitokiu būdu vertindamas kaip favoritus. Tokios politinės partijos neatlieka svarbiausios mediatoriaus, tarpininko, funkcijos tarp įvairių socialinių grupių, bet tik dar labiau stengiasi pabrėžti tarp jų egzistuojančius skirtumus. Poliarizacija atsiranda tuomet, kai rungtyniavimas tarp pagrindinių politinių jėgų dėl įtakos politiniam centrui virsta tarsi „nulinės sumos žaidimu“. Pralaimėjęs ne tik praranda turėtą politinę poziciją, bet ir susiduria su ekonominiu spaudimu bei politiniu persekiojimu. Galiausiai konkuruojančios politinės jėgos, siekdamos įgyvendinti savo „parapijinius“ interesus, griebiasi kolektyvinių veiksmų, savo rėmėjų mobilizacijos, kuri gali įgauti ir prievartos pobūdį⁴.

Institucinė politinės sistemos sąranga, kurioje dominuojančią vietą vaidina kitais valstybiniais institutais menkai apribota ir kontroliuojama aukščiausia vykdomoji valdžia, politiniam stabilumui pavojinga dėl dviejų svarbesnių priežasčių. Kartą išrinkti į tokia valdžią, ją atstovaujantys, gali siekti dar labiau didinti savo kompetencijų ribą ir, kas yra svarbu, siekti ją išlaikyti neribotą laiką. Tokia situacija gali provokuoti arba diktatūros įvedimą, arba visuomenės sukilimą. Antra vertus, politinėje sistemoje, kuriai būdingas ir susipriešinusios politinės konkurencijos tipas, aukščiausia vykdomoji valdžia tampa svarbiausiu politiniu „prizu“. Jį laimėjusi politinė jėga gali tikėtis ne tik visiškai patenkinti ją remiančių grupių interesus, bet ir eliminuoti iš politinio žaidimo savo oponentus. Tokiu būdu galimybė politiniam kompromisui smarkiai sumažėja, o konfrontacijos – išauga⁵ (Labiau difuzinėje sistemoje, kur aukščiausia vykdomoji politinė valdžia nėra tokia įtakinga, egzistuoja palankesnes prielaidas svarbiausioms politinėms jėgoms siekti kompromiso ir valdžios „pasidalijimo.“).

³Goldstone J., Ulfelder J., „How to Construct Stable Democracies“ *The Washington Quarterly*, vol. 28, Winter 2004/2005, p. 9–20. Beje, abu straipsnio autoriai dalyvavo įgyvendinant projektą „Political Instability Task Force. Internal Wars and Failures of Governance“.

⁴ *Ten pat*, p. 15.

⁵ Goldstone (3 išnaša) p. 16–17.

Reikėtų pastebėti, jog Ukrainos demokratijos nestabilumo problema vienu ar kitu aspektu pakankamai dažnai tapdavo mokslininkų, tarp jų ir lietuvių, tyrinėjimo objektu. Nesiimsime plačiau jų aptarinėti. Trumpai apžvelgsime tik kelis tyrimus, daugiau dėmesio skirdami metodologinio pobūdžio problemoms. Grupė autorių (V. Pigenko, Ch. R. Wise ir T. L. Brown) aptarinėdami Ukrainos demokratijos stabilumo problemą, o konkrečiau šalies politinio elito požiūrį į valdžių (įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios) atskyrimo klausimą, pastebėjo, jog politinės diskusijos dėl institucinės sistemos sąrangos buvo veikiamos skirtingų ideologinių nuostatų bei skirtingos geopolitinės orientacijos⁶. 1996 m. Konstitucijos priėmimo išvakarėse politinės grupės, kurios pasisakė už stipraus parlamento idėją, kartu siekė išsaugoti socialistinės – planinės ekonomikos pagrindus ir kaip galima intensyviau plėsti ryšius su Rusija. Stiprios prezidentinės valdžios rėmėjai buvo už rinkos reformų gilinimą ir provakarietišką orientaciją. Pirmoji tendencija buvo labiau būdinga Ukrainos politinei „kairei“ (socialistams ir komunistams), o antroji dešinei – vadinamiesiems „nacional-demokratams“. Anot tyrimo autorių, ideologinių ir geopolitinių orientacijų nesuderinamumas susitarimus dėl institucinės sąrangos daro politiniame elite nestabilius, o tai žada naują konfliktą, ypač tuo atveju, jei „laimėtojas“ bandytų pakeisti institucinio „žaidimo“ taisykles. Lietuvių tyrinėtoja Ž. Šatūnienė, analizavusi stabilios, konsoliduotos demokratijos išitvirtinimo Ukrainoje prielaidas, apskritai padarė išvadą, jog „politinio režimo nepastovumas (ir demokratija, ir autoritarizmas)“ yra „normali“ ilgalaikė, taigi, galima sakyti, konsoliduota posovietinės Ukrainos politinio režimo forma⁷. Vienas svarbesnių argumentų, kuriuo remdamasi autorė padarė tokią išvadą, buvo tas, jog dėl ypatingo verslo ir politinių grupių interesų suaugimo, Ukrainos valdžios elito struktūroje dominuos kuri nors viena „oligarchinė“ grupė, kurios pagrindinis tikslas yra maksimizuoti savo naudą, o tokia situacija skatins įtampą bei prieštaravimą, o tai gali reikšti tik politinės sistemos nestabilumą..

Manytume, jog abu aukščiau minėti tyrimai mums gali būti naudingi tuo, jog suteikia papildomų argumentų „supriešintos politinės konkurencijos“ modeliui. Taigi šiame tekste remiantis Jack Golsdstone ir Jay Ulfelder pasiūlytų kriterijų pagalba bus aptariama Ukrainos politinio režimo dinamika po Oranžinės revoliucijos. Nuostata iš esmės, kuria remiasi analizė – Ukrainos demokratiniam režimui dar pakankamai ilgą laiką bus būdingas politinis nestabilumas.

⁶ Pigenko V., Wise Ch., Brown T. L., „Elite Attitudes and Democratic Stability: Analysing Legislators' Attitudes towards the Separation of Powers in Ukraine“, *Europe – Asia Studies*, vol.54, no. 1, 2002, p. 92.

⁷ Šatūnienė Ž., „Nepastovus posovietinės Ukrainos politinis režimas ir demokratijos konsolidavimo perspektyvos“, *Politologija*, nr. 1, 2006, p. 62–63.

1. Politinės konkurencijos pobūdis

Koks politinės konkurencijos modelis būdingas Ukrainai? Artėjant 2006 m. kovo mėn. Rados rinkimams šalies politinėje ir partinėje sistemoje išryškėjo trys svarbiausios politinės jėgos: tai proprezidentinė – valdžios partija, tiksliau kelių partijų koalicija, Mūsų Ukraina, vadovaujama paties prezidento V. Juščenkos, „Regionų partija“, kurios lyderis V. Janukovičius bei Julijos Timošenko blokas (Po vadinamųjų „oranžinių“ jėgų skilimo 2005 m. rudenį tapo galutinai aišku, jog Timošenko ir Juščenkos vadovaujamos partijos rinkimuose dalyvaus atskirai.).

Dar iki 2006 m. Rados rinkimų kai kurie Ukrainos analitikai teigė, jog pagrindiniu iššūkiu bei grėsme šalies politinei sistemai, jos stabilumui gali tapti vis stiprėjantis „visuomeninis ir politinis šalies skilimas, kuris įvyko dar prezidento rinkimų metu“. Sociologiniai tyrimai (2005 m. pavasaris) rodė, kad pakankamai didelė ukrainiečių dalis fiksuoja tokio pobūdžio skilimą. Pasak apklausų, apie 44 % Ukrainos gyventojų teigė, jog šalyje egzistuoja tokio pobūdžio skilimas, 40 % apklaustųjų tai neigė. Net 82 % rinkėjų, kurie balsavo už Juščenką prezidento rinkimuose, teigė, jog šalis vystosi „teisinga kryptimi“, tačiau tik 17 % balsavusių už Janukovičių tam pritarė⁸. Žinoma, galima manyti, jog „skilimo“ suvokimas visuomenėje pirmiausia buvo paveiktas prezidento rinkimų kompanijos, kurios atsiminimai dar buvo pakankamai stiprūs. Tačiau pabrėžtina ir ta aplinkybė, jog ir vėliau atliktos apklausos rodė tam tikrą įtampą visuomenėje, konkrečiai šalies „rytų“ ir „vakarų“ skalėje. 2005 m. pabaigoje (lapkričio mėn.), Kijevo Tarptautinio sociologijos instituto atliktoje apklausoje 35 % respondentų pritarė teiginiui, jog tarp rytų ir vakarų egzistuoja įtampa, o 49 % su tokiu teiginiu nesutiko (Beje, Ukrainos rytiniuose rajonuose net 54 % pritarė tokiam teiginiui, o vakariniuose priešingai – dauguma tam prieštaravo.⁹ Akivaizdūs skirtumai egzistavo atskirų Ukrainos regionų gyventojų geopolitikos orientacijose. Iš 2005 m. atliktų apklausų aiškėjo, jog šalies vakariniai rajonai vienareikšmiškai pasisakė už santykių su Europos Sąjungą plėtrą (60,7 %), rytinį šalies užsienio politikos vektorių – santykius su Rusija ir NVS šalimis – atitinkamai rėmė 7,9 % ir 6,6 % apklaustųjų. Tuo tarpu Ukrainos rytuose dominavo visiškai priešingos tendencijos. Čia santykius su Rusija ir NVS šalimis prioritetiniais laikė 56,7 % ir 16,2 % apklaustųjų, o už santykių su

⁸ Якименко Ю., Литвиненко А., Жданов И., „Кто и за что, с кем и против кого? Партии Украины за год до выборов“, <http://www.zn.ua>, 2005 04 02. Beje, 2005 m. pabaigoje atliktos apklausos rodė, jog net 50 % ukrainiečių mano, jog jų gyvenimo sąlygos, išrinkus Juščenką prezidentu, pablogėjo, tik 11,5 % mano, kad pagerėjo. Žr. „Почти половина украинцев считает, что при Ющенко они стали жить хуже“, www.rosbalt.ru, 2005 10 20.

⁹ Moshes (1 išnaša) p. 22.

ES plėtojimą pasisakė 16,8 %^{10*} (Geopolitinių orientacijų skirtumai egzistavo ir tarp pietų bei centro regionų. Pirmieji labiau rinkosi rytų orientaciją, o antrieji rinkosi labiau vakarų. Tiesa, atotrūkia čia nebuvo tokie ryškūs.)¹¹

Prieš rinkimus kai kurie Ukrainos politologai prognozavo, jog 2006 m. Rados rinkimai gali tik dar labiau plėsti egzistuojančias regionų ir kultūros takoskyras. Politinės partijos, siekdamos mobilizuoti „savo“ rinkėjus, gali bandyti išnaudoti egzistuojančius kultūros ir regionų skirtumus bei priešiškus. Regioninių, kultūrinių skirtumų (pvz., rusų kalbos kaip valstybinės klausimas, kuris aktualus „rytams“, bet nėra svarbus vakarams) eskalavimas rinkimų kampanijos metu galėjo tik dar labiau paryškinti šalies „skilimą“ pagal rytų ir vakarų perskyrą. Taip pat manyta, jog rinkimuose iš esmės dominuos „konfliktinės temos“. O tai dar labiau komplikuos santykius tarp svarbiausių Ukrainos politinių partijų. Prognozuota, jog „oranžinės“ stovyklos atstovai bandys „atskleisti“ buvusio režimo įvairius nusikaltimus, eskaluos kovos su oligarchija, įvairias korupcijos temas. Opozicija, „mėlynieji“, turėtų išnaudoti „politinių represijų“ klausimą tiek prieš pavienius asmenis, tiek prieš atskirus regionus, kurie palaikė opoziciją prezidento rinkimų metu. Neatmesta galimybė, jog „Regionų partija“ rinkimų kampanijos metu gali aktyviai naudoti rusų kalbos, kaip pripažintos antros valstybinės kalbos, klausimu, būtinybe plėtoti geresnius santykius su Rusija, o gal net imsis eskaluoti antivakarietišką ar antiamerikietišką nuotaiką¹². Viešai rodomas priešiškus tarp politinių jėgų rinkimų metu turėtų įtakoti ir politinių kompromisų sudarymo galimybę po rinkimų. Juolab, jog daugelis priešrinkiminių prognozių liudijo, jog nė viena politinė jėga neiškovos absoliučios pergalės ir bus priversta ieškoti sąjungininkų.

Reikėtų pažymėti, jog anaipol ne visi mokslininkų spėjimai dėl rinkimų raidos pasiteisino. Rinkimų rezultatai liudijo, jog Ukrainos politinė ir partinė sistema igauna labiau struktūruotą pobūdį. Rinkimus laimėjo V. Janukovičiaus vadovaujama „Regionų partija“, surinkusi šiek tiek daugiau nei 32 % rinkėjų balsų ir iškovojusi 186 vietas parlamente. Antras liko J. Timošenko blokas (22,27 % ir 129 vietas), tik trečias liko prezidento V. Juščenkos remiamas „Mūsų Ukraina“ blokas (13,94 %, 81 vieta) Trijų procentų barjerą dar įveikė „Socialistų“ (5,67 %, 33 vietas) bei „Komunistų“ partijos (3,66 %, 21 vieta.) Tokie rinkimų

¹⁰Pastebimas buvo ir paramos šalies „daugiavektoriškumui“ arba kitaip tariant balansavimo tarp Vakarų ir Rytų politikai mažėjimas (žr. Евгений Головаха: „Борбу между „правыми“ и „левыми“ некомпетентные политики превратили в войну между региональными и языковыми группами“, <http://www.grani.kiev.ua>, 2006 08 06.). O dar 2003 m. „daugiavektoriškumą“ rėmė 38 % rytų ir pietų regionų gyventojų (atitinkamai už „vakarų“ kryptį pasisakė 7 %, už „rytų“ – 22 %), 39 % centro (čia už „vakarų“ kryptį pasisakė 11 %, o rytų – 13 % gyventojų), 20 % vakarų (populiariausia čia buvo „provakarietiška“ orientacija – 39 %, „rytų“ vektorių rėmė 5 %). Žr. Konieczna J., „Мędzy Wschodem i Zachodem“, *Fundacja Batoriego*, Warszawa, 2004, p. 8–9.

¹¹ Plg. „Ukraine’s European Integration in Popular Perceptions“, *National Security and Defence*, no. 7, 2005, p. 43–44.

¹² Якименко Ю., Литвиненко А., Жданов И., „Кто и за что, с кем и против кого? Партии Украины за год до выборов“, <http://www.zn.ua>, 2005 04 02.

rezultatai ir politinių jėgų santykis naujojoje Radoje rodė, jog „oranžinės jėgos“ (Timošenkos blokas, „Mūsų Ukraina“ ir A. Morozo vadovaujami socialistai) turi visas galimybes parlamente suformuoti pakankamai stabilią daugumos koaliciją, kuri, remiantis nauja Konstitucija, pateiks prezidentui vyriausybės vadovo kandidatūrą. Kai kurie analitikai, vertindami gerą Timošenkos bloko pasirodymą, padarė išvadą, jog Ukrainoje apskritai formuojasi prielaidos naujam „centro“ politiniam blokui (Timošenkos politinė partija daugiausia balsų gavo centriniuose šalies rajonuose.) O toks blokas galėtų sumažinti įtampą egzistuojančią tarp rytų–pietų ir centro–vakarų regionų¹³. Tiesa, čia pat reikėtų pažymėti, jog, mūsų manymu, gerus rezultatus Timošenkos blokui garantavo ne tiek jos politinė programa, kuri nukreipta į šalies „suvienijimą“, bet labiau jos asmeninė charizma, iš esmės populistiniai pažadai, o gal ir „radikali“ jos partijos opozicinė laikysena (Po 2005 m. rudenį Timošenko pasitraukė į opoziciją Prezidentui Juščenkai, kartu aštriai kritikuodama „oligarchinę“ „Regionų partiją“.).

Antra vertus, visgi reikėtų pastebėti, jog kai kurios politologų prognozės pasitvirtino. Apibendrinami 2006 m. kovo mėn. Rados rinkimus, Ukrainos politikos ekspertai darė išvadą, jog tradicinės politinės perskyros, kurios buvo būdingos Ukrainos politinei sistemai (kairė–dešinė, „naciol–demokratai“–„rusofilai“) silpnėja, tačiau aktuali išliko rytų ir vakarų takoskyra¹⁴. Pagrindžiant tokią išvadą, buvo nurodoma, jog elektoratas paprastai buvo mobilizuojamas regioniniu ir kalbos arba, kitais žodžiais tariant, teritoriniu ir kultūriniu pagrindu. Tokias išvadas iš esmės patvirtina rinkimų rezultatai¹⁵. „Regionų partija“ laimėjo dešimtyje pietinių ir rytinių šalies regionų (daugiausia balsų gavo ir didžiausiu santykiu Janukovičiaus partija laimėjo Donecko, Luhansko srityje bei Sevastopolio mieste). Iš viso už „Regionų partiją“ balsavo šiek tiek daugiau nei 8,1 mln. rinkėjų¹⁶. J. Timošenkos blokas laimėjo 14 sričių, kurias paprastai tyrinėtojai priskiria šalies centrui. Iš viso už Timošenkos partiją balsavo 5,6 mln. rinkėjų. Daugiausia balsų ši politinė jėga gavo Kijevo bei Volynės srityse ir šalies sostinėje Kijeve. Prezidento Juščenkos „Mūsų Ukraina“ laimėjo tik trijose vakarinėse šalies srityse: Ivano–Frankivske, Lvive bei Užkarpatėje (Iš viso „proprezidentinė“ partija parėmė šiek tiek daugiau nei 3,5 mln. rinkėjų.).

¹³ Moshes (1 išnaša) p. 22–23.

¹⁴ „Евгений Головаха: „Борбу между „правыми“ и „левыми“ некомпетентные политики превратили в войну между региональными и языковыми группами“, <http://www.grani.kiev.ua>, 2006 08 06.

¹⁵ Žr. <http://www.cvk.gov.ua/vnd2006/w6p001.html>.

¹⁶ Tiesa, yra mokslininkų, kurie teigia, jog rytų Ukrainos „politinis subjektyviškumas“ yra smarkiai perdedamas. Tokią prielaidą jie grindžia rytų Ukrainos politinio elito elgesiu po Oranžinės revoliucijos. Bent jau dalis rytų Ukrainos politinio elito ėmė siekti kompromiso su naująja „oranžine“ vyriausybe (Dalis politikų ir verslo elito, t. y. tie, kurie aktyviai dirbo „Regionų partijoje“, perėjo į „oranžinės“ stovyklos pusę.). Tokia laikysena buvo įtakota tos aplinkybės, jog svarbiausiu politikos subjektu šalies rytuose yra stambus verslas, kuris apskritai nusiteikęs siekti „konstruktyvaus“ dialogo su bet kokia valdžia. Tuo remiantis netgi buvo daroma išvada, jog jis iš principo negali tapti rimta politine opozicija. Plačiau žr. „Доклад Института национальной стратегии Украины“ (С. Белковский, К. Бондаренко, В. Вакарюк, Е. Курмашов, А. Мушак). Новый политический сезон: выборы–2006 и продолжение оранжевой революции“, *Агентство политических новостей*, <http://www.apn.ru>, 2005 08 24.

Toks regioninis ir kultūrinis elektorato bei partinės sistemos skilimas sunkino politinio kompromiso galimybę, o galimą politinę koaliciją darė nestabilią, trumpalaikę.

Svarbu pažymėti ir dar vieną politinės ir partinės sistemos aspektą. Takoskyros egzistavo ne tik tarp „oranžinių“ politinių jėgų ir „mėlynųjų“ – „Regionų partijos“, bet ir pačioje vadinamoje demokratinėje koalicijoje. Apskritai „oranžinė“ stovyklą politinės ideologijos požiūriu sudarė pakankamai margos jėgos: nuo socialistų iki „nacionaldemokratų“. Nors ir galima būtų teigti, jog tas jėgas vienijo Oranžinės revoliucijos „paveldo“ – politinės sistemos demokratizacijos bei reformų – siekis, tačiau konkretų reformų turinį jos išsivaizdavo skirtingai, o dažnai ir priešingai. Anaip tol nevienodi buvo ir užsienio politikos bei geopolitinės orientacijos prioritetai. Norint išlaikyti tokią koaliciją vieningą, svarbus tampa jos lyderio ir jo autoriteto klausimas. Neformaliu demokratinės koalicijos lyderiu galima buvo laikyti Prezidentą Juščenką. Tačiau 2006 m. kovo mėn. jis jau nebegalėjo atlikti lyderio bei tarpininko vaidmenį, kuris derina visų oranžinių jėgų interesus. Manytume, jog tai atsitiko dėl kelių priežasčių. Pirma, Ukrainos Prezidento reitingai po revoliucijos ėmė nepaliaujamai kristi (Juščenkos populiarumo kritimas pastebimas jau nuo 2005 m. pradžios, tuo pat metu pažymimas Timošenkos reitingų augimas. Apklausų duomenimis, nuo 2005 m. vasario iki birželio Juščenkos reitingas sumažėjo nuo 37,5 % iki 20 %, o Timošenkos pakilo – nuo 10 % iki 17,3 %¹⁷) Taigi Juščenka „oranžinių“ stovykloje išsigijo stiprų konkurentą. Juo tapo J. Timošenko, kurios partija, kaip jau pastebėjome, rinkimuose finišavo antroji, o prezidento V. Juščenkos „Mūsų Ukraina“ tebuvo trečia. Apskritai tariant, Timošenko save apibūdino kaip aktyvią „paprastų žmonių“ interesų gynėją, kovojančią su oligarchais bei Rusijos piktais kėslais. Nuo 2006 m. pradžios prasidėjusi Konstitucinė reforma apribojo ir tuo pačiu pagrindinių politinių veikėjų požiūriu susilpnino prezidento galias. Kartu išaugo Rados pirmininko bei vyriausybės vadovo postų prestižas ir įtaka. Ši aplinkybė „oranžinių“ stovykloje tik dar labiau padidino konkurenciją ir varžybas, kas juos turėtų užimti. Realiausiu pretendentu, kuris užimtų ministro pirmininko postą, buvo Timošenko, tačiau toks įvykių scenarijus nelabai tenkino Prezidentą.

Priminsime, jog nesutarimai tarp Oranžinės revoliucijos lyderių ir juos remiančių politinių struktūrų prasidėjo dar 2005 m. viduryje¹⁸, o rugsėjo mėn. Juščenkos ir Timošenko sąjunga galutinai subyrėjo. Formaliai krizė išsiplieskė po to, kai Timošenko šalininkai apkaltino Prezidentui Juščenkai artimus politikus korupcija. Prezidentas nutarė atstatyti Timošenko vyriausybę ir

¹⁷ Cit. pagal Доклад Института национальной стратегии Украины (С. Белковский, К. Бондаренко, В. Вакарюк, Е. Курмашов, А. Мушак) „Новый политический сезон: выборы–2006 и продолжение оранжевой революции“, *Агентство политических новостей*, <http://www.apn.ru>, 2005 08 24.

¹⁸ Politikos analitikai pažymėjo, jog jau 2005 m. vasarą „oranžinės“ stovyklos pagrindiniai veikėjai nebeslėpė vienas kitam priešiško ir nesukliklo tarpusavio konfliktų demonstruoti viešai. Доклад Института национальной стратегии Украины (С. Белковский, К. Бондаренко, В. Вакарюк, Е. Курмашов, А. Мушак) „Новый политический сезон: выборы–2006 и продолжение оранжевой революции“, *Агентство политических новостей*, <http://www.apn.ru>, 2005 08 24.

atsisveikinti su keliais savo politiniais bendražygiais. Tokiu būdu Timošenko politinis blokas perėjo į opoziciją prezidentui. Ši aplinkybė tik dar labiau pagilino politinę krizę šalyje. Naująją vyriausybės vadovą Jurijų Jechanurovą Rada patvirtino tik po to, kai jo kandidatūrą parėmė „Regionų partija“, vadovaujama Janukovičiaus. Siekdamas išbristi iš politinės krizės ir suformuoti vyriausybę, Juščenka pasirašė su Janukovičiumi susitarimą, kuriuo naujoji valdžia įsipareigojo teisiškai nepersekioti Janukovičiaus rėmėjų. Toks paktas leido suformuoti vyriausybę, ir tuo pačiu laikinai stabilizavo situacija šalyje. Antra vertus, tokie neišvengiami politiniai „kompromisai“ pirmiausia „oranžinių“ elektorato tarpe skatino nusivylimą, didino įtampą bei konfliktiškumą „demokratinėje stovykloje“. Apskritai Timošenko stengėsi visai išnaudoti Prezidento ir vyriausybės tariamą ar tikrą „kompromisiškumą“, save pristatydamas kaip bekompromsę, „kietą“ politikę. Ji aktyviai kritikavo dujų 2005 m. pabaigos susitarimą tarp Rusijos dujų monopolistės „Gazprom“ ir Ukrainos, o šį susitarimą parėmė Prezidentas bei premjeras. Teisingumo dėlei reikėtų pasakyti, jog šis susitarimas daugelio užsienio ekspertų buvo vertinamas kaip neskaidrus, tačiau Timošenko jo anuliavimą ar bent jau peržiūrėjimą pavertė savo politikos tikslu. Kai yra tokia nepasitikėjimo ir net priešiško situacija, „oranžinės“ koalicijos kūrimo klausimas tapo labai problematiškas. Tolesni, po 2006 m. rinkimų sekę įvykiai, šitokią prielaidą visiškai patvirtino. Derybos dėl koalicijos sudarymo užsitęsė. „Oranžinių“ lyderiai niekaip nesugebėjo susitarti dėl svarbiausių valdžios postų. Derybas sunkino ta aplinkybė, jog Timošenko siekė sau išsaugoti vyriausybės vadovės postą, o „Mūsų Ukraina“ bloke buvo pakankamai stiprios politinės jėgos, kurios to posto Timošenko nenorėjo „atiduoti.“ Galiausiai pastangos sudaryti „oranžinių koaliciją“ žlugo, kai iš jos pasitraukė socialistai.

Tuoj po šių įvykių Radoje buvo paskelbta apie naujos „antikrizinės“ koalicijos susidarymą į kurią įėjo „Regionų partija“, socialistai ir komunistai. Ši koalicija Rados pirmininku išrinko socialistų lyderį A. Moroza, o prezidentui į ministro pirmininko postą pateikė V. Janukovičiaus kandidatūrą. Politinė krizė, kilusi po kovo mėn. Rados rinkimų, išsisprendė tik rugpjūčio mėn. pradžioje. Prezidentas Juščenka pateikė parlamentui tvirtinti V. Janukovičių vyriausybės vadovu. Radoje susiformavo nauja koalicija („Regionų partija“, „Mūsų Ukraina“, „Socialistų partija“), kuri ir sudarė vyriausybę. Regionų partijai atiteko „ekonominių“ ministerijų blokas, prezidentas išsaugojo įtaką formuojant šalies saugumo bei užsienio politiką. Koalicijos nariai pasirašė prezidento inicijuotą „Universaalą“ – dokumentą, kuriame apibrėžti Ukrainos vidaus bei užsienio politikos prioritetai (Tiesa, dokumentas įstatyminės galios neturėjo ir pasirašiusių niekaip rimčiau nesaistė. Timošenko bloko atstovai jo nepasirašė.). Po šių susitarimų buvo užbaigtas formuoti Konstitucinis Teismas. Tolesnė įvykių raidą parodė, jog politinis kompromisas tarp valdančios koalicijos ir prezidento buvo trumpalaikis.

Dar 2006 m. vasarą Ukrainos analitikai ėmė rašyti apie krizės tarp dviejų vykdomosios valdžios šakų – prezidento ir ministrų kabineto – neiš-

venigiamumą¹⁹. Pradžioje konfliktai tarp Juščenkos ir Janukovičiaus kilo dėl kelių (užsienio reikalų ir gynybos) ministrų. Pagal Konstitucijoje užfiksuotą prezidento kvotą, šis turi teisę skirti į vyriausybę kelis ministrus. Iš esmės ginčas tarp dviejų aukščiausios vykdomosios valdžios atstovų – prezidento ir premjero – vyko dėl kompetencijos ribų nustatymo. Premjeras, apeliuodamas į vykstančią reformą, stengėsi savo kompetencijos ribas išplėsti, o prezidentas vėl apeliuodamas į reformą – išsaugoti. Santykius tarp prezidento ir premjero dar labiau paaštrino 2007 m. sausio mėn. Rados priimtas Ministrų kabineto įstatymas. Tokio įstatymo priėmimas buvo numatytas pagal vykstančią konstitucinę reformą. Antra vertus, Rada priėmė „Regionų partijos“ parengtą Ministrų kabineto įstatymą, kuris dar labiau išplėtė vyriausybės vadovo funkcijas ir kartu susiaurino prezidento kompetencijos ribas. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip įstatymas buvo priimtas. Prezidentas tokią įstatymo redakciją vetavo, tačiau „Regionų partija“ su ją parėmusiu Julijos Timošenko bloku prezidento veto įveikė²⁰. Tokioje situacijoje svarbią arbitro funkciją, subalansuojančią politinę sistemą, turėtų atlikti Konstitucinis Teismas, tačiau Ukrainoje jis iš politinių ginčų sprendimo praktiškai buvo eliminuotas²¹.

Varžybos dėl galios tarp prezidento ir ministro pirmininko bei jį remiančios daugumos Radoje įgavo vis didesnę pagreitį. Prezidentas reikalavo, jog Rada priimtų naują Ministrų kabineto įstatymo redakciją, kurioje būtų atsižvelgta į prezidento išsakytas pastabas, sustabdytų deputatų perėjimą iš vienos partijos į kitą, priimtų imperatyvinio mandato įstatymą Rados deputatams^{22*}. Rados dauguma, remianti Ministrą pirmininką, tokių prezidento reikalavimų neskubėjo vykdyti. Atrodo, jog valdančioje koalicijoje vis stiprėjo idėjos suformuoti Radoje konstitucinę daugumą ir skelbti prezidentui apkaltą. 2007 m. pavasarių konfrontacija pasiekė kulminaciją. Matydamas, jog valdanti koalicija neatsisako minties suformuoti parlamente konstitucinę daugumą, Prezidentas Juščenko pareiškė, jog yra pasirengęs priimti nutarimą dėl Rados paleidimo ir prieš laikinųjų rinkimų organizavimo (Už Rados paleidimą ir prieš laikinuos rinkimus ypač aktyviai pasisakė J. Timošenko.). Balandžio pradžioje Rada buvo paleista, šalyje turėjo įvykti nauji parlamento rinkimai. Reikėtų pažymėti, jog „kelias“ į rinkimus nebuvo paprastas. Laikotarpis nuo 2007 m. pavasario iki rudens, kada spalio mėn. surengti rinkimai į Radą, buvo kupinas įtampos.

¹⁹ „Эксперты: „Оранжевые“ министры не работают с Януковичем“, www.Korrespondent.net 2006 08 22.

²⁰ Plačiau apie Ministrų kabineto įstatymo redakcijų skirtumus žr. Ведерникова И., „Кабмин в законе“, <http://www.zerkalo-nedeli.com/op/show/612/54393/>, no. 33, 2006 09 02–08.

²¹ „Will democracy survive in Ukraine? What the experts say“, <http://www.icps.com.ua>, 2007 02 12.

^{22*} Beje, įstatymą dėl imperatyvinio mandato kritiškai įvertino Europos Tarybos ekspertai. Venecijos komisija konstatavo, kad Europos demokratinės valstybės remiasi išimtinai laisvo tautos atstovo mandato idėja. Imperatyvinis mandatas, kai kurių Ukrainos politikų manymu, turėtų atgrasyti deputatus nuo perėjimo iš vienos frakcijos į kitą. Frakcijas pakeitęs deputatas praranda savo mandatą (Beje, imperatyvinio mandato praktika egzistuoja Indijoje, Nigerijoje, P. Afrikoje, Kuboje, Vietname).

Būdingas to laikotarpio Ukrainos politikos bruožas buvo ne tik konfrontacija tarp įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios (prezidento), tarp vyriausybės ir prezidento, tarp įvairių valstybės pareigūnų, politinių partijų bei atskirų politikų, bet ir pagrindinių politinių jėgų pastangos mobilizuoti savo rėmėjus kolektyviniams veiksams. Šalies sostinėje vėl ėmė dygti palapinių miesteliai, iš įvairių regionų į mitingus vežami žmonės. Tiesa, prievartos proveržių pavyko išvengti.

2. 2007 m. Rados rinkimai: į susitaikymą ar į dar didesnę susipriešinimą?

Formaliai 2007 m. Rados rinkimus laimėjo „Regionų partija“, surinkusi 2 % daugiau rinkėjų balsų nei 2006 m. Jei palygintume absoliučius skaičius, tai pastebėtume, jog rinkėjų parama „Regionų partijai“ šiek tiek sumažėjo. Jei 2006 m. už partiją balsavo 8 148 745 rinkėjai, tai 2007 m. – 8 013 918. Antra vertus, reikėtų pastebėti, jog partija išsaugojo pirmavimą tradicinėse, rytinėse ir pietinėse Ukrainos srityse. Be to, „Regionų partijai“ pasisekė šiek tiek padidinti savo rėmėjų skaičių centrinėje ir net vakarinėje Ukrainos dalyje („Regionų partija“ planavo gauti 5 – 10 % rinkėjų daugiau. Tačiau ne visose srityse tokie skaičiai buvo pasiekti.) Įdomu ir tai, jog rinkėjų parama „Regionų partijai“ bene labiausiai sumažėjo rytiniuose šalies rajonuose – Donecke partija neteko 130,6 tūkst. balsų, Luhansko – 70,6 tūkst., Charkivo – 106,5 tūkst. Tokie rezultatai lėmė tai, jog Radoje „Regionų partija“ iškovojė mažiau vietų – 175 vietoj turėtų 185²³.

J. Timošenko blokas gavo 30,7 % rinkėjų balsų, taip padidindamas savo rėmėjų gretas 1,5 mln. (2006 m. už bloką balsavo 5 652 876, o 2007 m. 7 162 174 rinkėjų.) 2007 m. Rados rinkimuose Timošenko partija laimėjo 16 sričių (2006 m. pergalę pasiekė 14 sričių.). 2007 m. rinkimuose nugalėta Ivano–Frankivsko ir Lvivo srityse (2006 m. šiose srityse laimėjo „Mūsų Ukraina“ partijų susivienijimas.). Apskritai politikos analitikai pastebi, jog Timošenko blokas sugebėjo visose Ukrainos srityse gauti šiek tiek daugiau rinkėjų balsų nei ankstesniuose rinkimuose. Visgi daugiausia Timošenko partija „prisidėjo“ balsų vakarinėse šalies srityse: Ivano–Frankivsko, Lvivo, Rivno, Ternopolio. Minėtose srityse, jei lygintume su 2006 m. rezultatais, „papildomai“ gauta nuo 15 iki 20 % rinkėjų balsų (Daugiausia dėl partijos „Mūsų Ukraina“ sąskaitos). Kaip ir buvusiuose rinkimuose, tai sunkiausia Timošenko sekėsi pietiniuose ir rytiniuose regionuose (Kryme, Donecke, Luhanske.)

Už koaliciją „Mūsų Ukraina – Liaudies savigyna“ balsavo 3,3 mln. rinkėjų, o tai reiškia, kad prezidento aktyviai palaikyta politinė jėga surinko

²³ Николаенко Т., „Где Янукович потерял 300 тысяч, а Тимошенко получила 1,5 миллиона“, *Украинская правда*, <http://www.prawda.com.ua/ru/news/2007/10/8/65005.htm>, 2007 10 08.

238 tūkst. balsų mažiau nei buvusiuose rinkimuose. Laimėta tik vienoje srityje – Užkarpatėje. Bloko rodikliai „suprastėjo“ 12 sričių. Tačiau, kaip ir buvusiuose Rados rinkimuose, „oranžinės“ jėgos (jas kartu sudėjus) gavo daugiau balsų nei „Regionų partija“. Turint galvoje, kad A. Morozo vadovaujami socialistai į Radą nepateko, tai bent jau formaliai „oranžinių“ koalicija turi geresnes galimybes teikti Ministro Pirmininko kandidatūra.

Tokie rinkimų rezultatai leidžia daryti kelias išvadas. Pirma, manytume, jog „regionalizmas“ vaidina ir toliau vaidins svarbų vaidmenį Ukrainos politikoje. Nacionalinių rinkimų (prezidento ar parlamento) eiga ir rezultatai liudija, jog skirtingi regionai remia skirtingas politines jėgas, paprastai vienas su kita konfrontuojančias. Kultūrinės ir regioninės atskirtys, skirtingos geopolitinės gravitacijos, būdingos šalies „vakarams“ ir „rytams“, ir toliau bus svarbiu elektoratą mobilizuojančiu veiksniumi. Tokia poliarizacija ir toliau darys politinę konkurenciją kupiną įtampos ir priešiško. Ši aplinkybė sunkina politinių susitarimų bei koalicijų sudarymo galimybes. Todėl politinis nestabilumas išlieka vienu svarbiausių Ukrainos politinės sistemos bruožu.

3. Politinės partijos – „parapijiniai“ politiniai žaidėjai

Daugelis Ukrainos politologų negaili piktų žodžių savo šalies politinėms partijoms. Dažnai pastebima, jog šalies politinėms partijoms trūksta ideologinio apibrėžtumo, jos nėra „griežtai disciplinuotos“ bei suskirstytos pagal hierarchiją. Jose vis dar didelį vaidmenį vadina lyderio asmenybė, o tarp partijos eilinių narių ir partinio elito „egzistuojančios ryškios prarajos“²⁴. Jei ir manytume, jog kai kurie tokie teiginiai nėra pakankamai tikslūs, visgi dėl kitų tektų sutikti. Ukrainos politinių partijų „griežta partinė“ disciplina yra aiškiai perdėta. Net ir didžiosios partijos susiduria su tam tikra vidine „fronda“ (pvz., Iš Timošenko bloko neseniai pasitraukė keletas įtakingų partiečių, kurie įsteigė „Laisvųjų demokratų partiją“. Daug rašoma apie trintis „Regionų partijoje“ tarp dviejų įtakingiausių šios politinės organizacijos grupių ir jų neformalių lyderių – Janukovičiaus ir verslininko Achmetovo.).

Antra vertus, pastebėjimai apie prarają tarp partinio elito ir eilinių narių, apie partinio elito „uždarumą“, manytume, yra pakankamai svarbūs. Anot tyrinėtojų, partinę politinę karjerą padaryti lengviau, kai pereinama iš vienos partijos į kitą, o ne vienos partijos viduje. Beje, „politinė krizė“ 2007 m. tarp prezidento ir Rados kilo tuomet, kai dalis deputatų, opozicijos narių, prisijungė prie parlamentinės daugumos (Tokios pat tendencijos būdingos ir renkamų vietinių valdžios organų deputatams. Jų „judėjimą“ turėjo sustabdyti „imperatyvinio mandato“ vietos deputatams priėmimas.). Kokiam nors partiniam

²⁴ Олещук П., „Политические партии современной Украины: между клановой системой и феодальным образованием“, *Украинская правда*, <http://www.pravda.com.ua/ru/>, 2007 10 10.

veikėjui pakeitus partinę priklausomybę, paprastai yra garantuojama pakankamai aukšta vieta naujojoje partinėje nomenklatūroje. Veikla pirminėse partinėse struktūrose dažniausiai negarantuoja jokios partinės karjeros galimybės²⁵.

Politinių partijų uždaramą bei vadinamąją oligarchiją lemia tai, jog jose dominuojantis vaidmuo tenka finansiniams rėmėjams, kurie kontroliuoja finansinius partijos srautus²⁶. Partinėje hierarchijoje laipteliu žemiau stovi pagrindinių partijos finansininkų klientai, kurie savarankiško politinio vaidmens nevaizdina. Neturint įtakingo „globėjo“ ar nedisponuojant finansiniais resursais, daryti partinę karjerą labai sudėtinga. Eiliniai partijos nariai, dažniausiai pasyvūs, yra šios piramidės apačioje²⁷.

Politinės programos ar ideologinės nuostatos partijų identifikacijoje nėra reikšmingos. Jos tėra tik tam tikra širma, kurios pagalba pridengiamas hierarchinis bei oligarchinis partijų pobūdis. Iš esmės politinės šalies partijos rungtyniauja, kuri pasiūlys rinkėjams efektingesnę ir jo aukštus lūkesčius atitinkančią socialinę ir ekonominę programą. Tiesa, dažnai nesirūpinama paaiškinti, kaip tokios programos bus įgyvendinamos. 2007 m. Rados rinkimai šiuo požiūriu būtų geras pavyzdys. „Regionų partija“ save apibūdino kaip jėgą, galinčią užtikrinti gerus santykius su Rusija, taip pat turėjusia susitarti dėl mažesnių dujų vartojimo kainų, o Timošenko blokas aktyviai kėlė indėlių gražinimo klausimą.

Apibendrinant galima teigti, jog svarbiausios politinės Ukrainos partijos turi įtakingus verslo rėmėjus. Jei šių ekonominiai interesai nesutampa su galimybe partijoms susitarti, tai siekti kompromiso sekasi sunkiai. Antra vertus, vis mažėjant politinės ideologijos veiksniumi partinėje identifikacijoje, didėja kultūrinio ir regioninio faktoriaus įtaka. Rados rinkimuose „Regionų partija“ jau „tradicškai“ išsiskyrė tuo, jog kėlė rusų kalbos, kaip būsiančios antros valstybinės kalbos, įvedimo klausimą bei pasisakė už neutralų šalies statusą (Pažymėsime, jog nei „oranžinės“ jėgos, nei „Regionų partija“ užsienio politikos tarp prioritetų rinkimų kampanijos metu neakcentavo).

4. Konstitucinės reformos vingiai: atgal į prezidentinį valdymą?

Trumpai priminsime, kad nuo 2006 m. sausio mėnesio Ukrainoje įsigaliojo „konstitucinė reforma“. Joje numatyta pailginti Rados veikimo laiką nuo 4 metų iki 5 metų. Reforma padidino politinių partijų vaidmenį politinėje sistemoje. Dabar tiek rinkimai į vietos valdžios organus, tiek į bendrus naci-

²⁵ Олещук (21 išnaša).

²⁶ Apie kai kurių Ukrainos politinių partijų finansinius rėmėjus žr. Данилов А., „Коалиция „оранжевых“ партий: террариум единомышленников“, <http://www.ura-inform.com/archive/?/2006/02/15/~/60503>, 2006 02 15.

²⁷ Олещук (21 išnaša).

onalinius rinkimus vykdomi pagal proporcinę sistemą (Pasisakyta už imperatyvinio mandato įvedimą, o tai reiškia, kad deputatai, išrinkti pagal partinį sąrašą, praranda mandatą, jei per kadenciją pereina iš vienos parlamentinės frakcijos į kitą.). Daugumą parlamente iškovojo politinė partija ar partijų koalicija teikia prezidentui vyriausybės vadovo kandidatūrą. Prezidentas išsaugojo pakankamai svarbias galias: jis turi teisę paleisti parlamentą, jei šis per 60 dienų nuo savo darbo pradžios nesugeba suformuoti vyriausybės; prezidentas turi prerogatyvą skirti užsienio ir gynybos ministrus, yra atsakingas už šalies užsienio politiką. Tiesa, prezidentas nebegali skirti vyriausybės narių ar jų atšaukti be parlamento pritarimo. Taip pat nebeturi veto teisės konstitucijos pataisoms. Antra vertus, reformoje nebuvo pakankamai aiškiai aptartos prezidento ir vyriausybės vadovo kompetencijų ribos, apibrėžta opozicijos padėtis parlamente. Kitaip tariant, nebuvo formalizuotos taisyklės, kaip bus sprendžiami konfliktai tarp svarbiausių valdžios šakų – prezidento ir įstatymų leidžiamosios valdžios, tarp prezidento ir vyriausybės, kokias garantijas gauna opozicijoje likusios politinės jėgos.

Netgi kritiškai Ukrainos atžvilgiu nusiteikę politikos analitikai buvo priversti pripažinti, jog konstitucinė reforma žymiai pakeitė šalies politinę, institucinę sistemą – Ukraina atsisakė stipraus prezidentinio valdymo, būdingo NVS erdvės šalims²⁸. Tokie pokyčiai turėjo būti svarbus saugiklis, apsaugantis politinę sistemą nuo autoritarizmo. Prezidento galių perdavimas ministrui pirmininkui, turėjo sumažinti politinės konkurencijos intensyvumą bei priešišrumą dėl to, kas bus šalies prezidentu. Formuojama politinė sistema turėjo būti grindžiama balansu tarp „pakankamai stipraus prezidento“ ir „pakankamai stipraus ministro pirmininko“. Kartu buvo pripažįstama, jog tokia sistema turi ir tam tikrų pavojų. Šalis gali išgyventi permanentišką politinę krizę ir nestabilumą, jei skirtingas politines jėgas atstovaujantis prezidentas bei vyriausybės vadovas nesugeba pasiekti kompromiso. Politinį procesą Ukrainoje komplikavo ta aplinkybė, jog nebuvo aiškių taisyklių, kaip praktikoje turėtų būti sprendžiami konfliktai tarp dviejų vykdomosios valdžios šakų. Antra vertus, reikėtų turėti galvoje, jog dėl konstitucinės reformos principų buvo sutarta po daugybės konfrontacijų tarp politinio elito ir juos remiančių visuomenės grupių ir po daugybės sąlygų. Todėl visiškai suprantama, kad dėl daugelio svarbių dalykų nebuvo iki galo sutarta iš esmės. Nebuvo aiškiai aptartas centrinės ir vietos valdžių santykis. Konstitucijoje neaprašyta procedūra, kaip skirti vietos administracijų vadovus. Teigiama, kad jų kandidatūras pateikia Ministrų kabinetas, o tvirtina Prezidentas, tačiau nieko nekalbama apie tokį atvejį, kada prezidentas kandidatūros nepatvirtina. Taigi prezidentas lyg ir gali pakankamai ilgą laiką neskirti vadovo, tačiau tai gali kelti grėsmę valstybės valdymo efektyvumui²⁹. Apibendrinant galima teigti, jog politinė reforma

²⁸ „Чем грозит Украине партийный хаос, интервью директора Российского института стратегических исследований Е Кожохина“, <http://www.izvestia.ru/world/article3076313>, 2006 02 17.

²⁹ „Эксперт: Необходим переход к новой стадии Конституционной реформы“, <http://www.korespondent.net>, 2006 11 21.

turėjo kompromisinių pobūdį, kuris leido išvengti ilgos politinės krizės 2004 m. pabaigoje – 2005 m. pradžioje, tačiau nespėdė daugelio valstybei gyvybiškai svarbių institucinio pobūdžio klausimų.

Todėl nenuostabu, jog, kai krizė baigėsi, pasigirdo reikalavimai Konstitucinę reformą peržiūrėti arba net jos iš viso atsisakyti. Tokie reikalavimai dažniau buvo išsakomi „oranžinių“ stovyklos. „Oranžinių“ norą peržiūrėti konstitucinę reformą ir vėl iš esmės grįžti prie prezidentinės respublikos modelio galima nesunkiai paaiškinti. Prezidentui Juščenkai tai yra vienas iš būdų išsaugoti prestižą ir politinę įtaką, kuomet pasitikėjimas juo visuomenėje vis labiau smuko (Timošenko, praradus valdžią, reforma taip pat nebuvo reikalinga.). „Oranžinių“ oponentai, atmesdami argumentus dėl konstitucinės reformos peržiūrėjimo, teigė, jog politinės reformos atsisakymas iškeltų Ukrainos prezidento rinkimų, t. y. Juščenkos legitimumo, klausimą. Priminsime, jog abiejų politinių jėgų, Janukovičiaus ir Juščenkos, šalininkai sutarė dėl pakartotinių rinkimų idėjos po to, kai buvo sutarta dėl politinės reformos. Taigi buvo teigiama, kad tik reformos dėka Juščenka buvo išrinktas šalies prezidentu³⁰.

„Regionų partijai“ suformavus daugumą Radoje, o Janukovičiui tapus ministrų kabineto vadovu, tarp jo ir prezidento prasidėjo matoma ir nematoma kova, kas įgis daugiau įtakos ir galios – Prezidentas ar Vyriausybės vadovas. Tokia „konkurencinė kova“ apskritai neigiamai veikė valstybės valdymą. Priešiškus tarp dviejų vykdomosios valdžios institucijų savo kulminaciją 2006 m. pabaigoje – 2007 m. pačioje pradžioje. Pagrindiniu nesutarimų klausimu tapo Ministrų kabineto įstatymas. Beje, šis įstatymas Ukrainoje buvo „priiminėjamas“ jau bent dešimt metų. Iš esmės jo priėmimą blokavo ankstesnis šalies prezidentas Kučma. Be įstatymo jam buvo patogiau „vadovauti“ visai vykdomajai valdžiai (Atėjus į valdžią Juščenkos ir Timošenko tandemui iki 2005 m. rudens Ministrų kabineto įstatymas taip pat nebuvo priimtas.). Ekspertų vertinimu, konstitucinėje reformoje buvo nuostatos, kurias buvo galima skirtingai interpretuoti. Iš esmės tuo abi vykdomosios valdžios šakos ir naudojosi, vieną ar kitą nuostatą interpretuodama savo naudai³¹. Visai geru tokio „rungtyniavimo“ pavyzdžiu, kuris galėjo tik dar labiau sukomplikuoti valstybės valdymą, buvo prezidento aplinkos siūlomas idėjos apie Nacionalinės saugumo tarybos įtakos išplėtimą. Taip siekta sudaryti atsvarą Ministrų kabineto kompetencijos augimui. Žinoma, tokio pobūdžio konfliktai turėtų spręstis Konstituciniame Teisme. Tačiau šis buvo baigtas formuoti tik 2006 m. viduryje ir arbitru ginčiuose tarp atskirų vykdomosios valdžios šakų netapo.

Tuo tarpu diskusijos dėl konstitucinės reformos darėsi vis intensyvesnės ir karštesnės. Išryškėjo tendencija, jog dominuojančią padėtį politinėje sistemoje užimančios politinės partijos skirtingai, o dažnai netgi visiškai priešingai, traktuoja konstitucinės reformos normas. Pastebėta, jog Ukrainoje nuo 1996 m. Konstitucijos priėmimo ir iki 2004 m. įvairias konstitucines dviprasmybes savo

³⁰ Мусияка В., „Судьи КС могут стать орудием антиконституционного переворота“, <http://www.glavred.info>, 2006 11 06.

³¹ Мусияка (27 išnaša).

aktais užpildydavo prezidentas. Tuo tarpu tarp 2006 m. antros pusės ir 2007 m. pradžios ginčai, kuri valdžios struktūra „užpildo konstitucines tuštumas“, darėsi vis intensyvesni. Prasidėjo „sistemiškas“ rungtyniavimas dėl kompetencijų persiskirstymo tarp skirtingų valdžios šakų, o pirmiausia tarp ministro pirmininko ir prezidento³². Ukrainos tyrinėtojai darė išvadą, o su ja negalima nesutikti, kad bandymai stiprinti bei išplėsti kurios nors vienos vykdomosios valdžios institucijos kompetenciją tik dar labiau išbalansuoja ir taip nestabilią politinę šalies sistemą. Todėl iš esmės prezidento Juščenkos idėja suformuoti konstitucinę komisiją, kuri turėtų spręsti įvairias konstitucines problemas, galima būtų vertinti teigiamai (Apie tokios komisijos sudarymą prezidentas prasarė dar 2006 m. balandžio mėn., o lapkričio mėn. prasidėjo jos formavimas.). Tiesa, toks ginčų sprendimo mechanizmas gali veikti tuo atveju, jei tarp svarbiausių politinių jėgų egzistuoja konsensusas. Tačiau Regionų partija“ prezidento kalbas apie pataisas konstitucinėje reformoje interpretavo, kaip bandymus apskritai atsisakyti reformos³³ (Beje, 2006 m. pabaigoje vis dažniau buvo kalbama apie reformos panaikinimą. Gruodžio mėn. „Mūsų Ukraina“ parengė kreipimąsi į Konstitucinį Teismą dėl politinės reformos nelegitimumo³⁴).

Atrodo, jog nauja Konstitucijos redakcija, rengiama prezidento ir jo aplinkos iniciatyva, bus labiau „proprezidentinė“. Tikėtina, jog diskusijos dėl Konstitucijos turinio taps dar vienu politinių Ukrainos elitą ir visuomenę polarizuojančiu veiksniu.

Kelios svarbesnės išvados

Galima teigti, jog politinis nestabilumas išliks vienu svarbiausių Ukrainos politinės sistemos bruožu. Mūsų nuomone, politinį nestabilumą sąlygoja keletas veiksnių:

- *pirma*, kultūrinės ir regioninės atskirtys, skirtingos geopolitinės gravitacijos, būdingos šalies „vakarams“ ir „rytams“, ir toliau bus svarbiu elektoratą mobilizuojančiu veiksniu. Tokia poliarizacija ir toliau darys politinę konkurenciją kupiną įtampos ir priešiško. Ši aplinkybė sunkina politinių susitarimų bei koalicijų sudarymo galimybes;
- *antra*, mažėjant politinių ideologijų įtakai partijų identifikacijai, didėja kultūrinio ir regioninio faktoriaus įtaka. Antra vertus, svarbiausios Ukrainos politinės vis dar stipriai priklausomos nuo įtakingų verslo – *oligarchinių* – grupių. Jei šių grupių ekonominiai interesai nesutampa su galimybe partijoms susitarti, tai siekti kompromiso sekasi sunkiai;

³² Рунак О., „Теория кожаной перчатки“, www.glavred.info, 2006 09 05.

³³ „Эксперт: Необходим переход к новой стадии Конституционной реформы“, <http://www.korespondent.net>, 2006 11 21.

³⁴ „Оппозиция взялась за отмену политреформы“, <http://www.korespondent.net>, 2006 12 04.

- *trečia*, politinė reforma („konstitucinė reforma“) turėjo būti svarbus saugiklis, apsaugantis politinę sistemą nuo autoritarizmo. Prezidento galių perdavimas ministrui pirmininkui turėjo sumažinti politinės konkurencijos intensyvumą bei priešiškumą dėl to, kas bus šalies prezidentu. Formuojama politinė sistema turėjo būti grindžiama balansu tarp „pakankamai stipraus prezidento“ ir „pakankamai stipraus ministro pirmininko“. Tačiau, antra vertus, būtina pažymėti, jog tokia sistema turi ir tam tikrų pavojų – šalis gali išgyventi permanentišką politinę krizę ir nestabilumą, jei skirtingas politines jėgas atstovaujantis prezidentas bei vyriausybės vadovas nesugeba susitarti. Politinį procesą Ukrainoje komplikavo ta aplinkybė, jog nebuvo aiškių taisyklių, kaip praktikoje turėtų būti sprendžiami konfliktai tarp dviejų svarbiausių vykdomosios valdžios atstovų – prezidento ir vyriausybės vadovo. Apibendrinant galima teigti, jog politinė reforma turėjo kompromisinį pobūdį, kuris leido išvengti ilgos politinės krizės 2004 m. pabaigoje – 2005 m. pradžioje, tačiau nesprendė daugelio valstybei gyvybiškai svarbių institucinio pobūdžio klausimų.

Literatūra

1. Goldstone J., Ulfelder J., „How to Construct Stable Democracies“ *The Washington Quarterly*, vol. 28, Winter 2004/2005.
2. Konieczna J., „Mędzy Wschodem i Zachodem“, *Fundacja Batoriego*, Warszawa, 2004.
3. Moshes A., „Ukraine: Domestic Changes and Foreign Policy Reconfiguration“, *Political Trends in the Eastern Europe: Ukraine and Belarus* (ed. by V. Silitski and A. Moshes), 2007. www.StrategicStudiesInstitute.army.mil.
4. Pigenko V., Wise Ch., Brown T. L., „Elite Attitudes and Democratic Stability: Analysing Legislators' Attitudes towards the Separation of Powers in Ukraine“, *Europe – Asia Studies*, vol. 54, no. 1, 2002.
5. Šatūnienė Ž., „Nepastovus posovietinės Ukrainos politinis režimas ir demokratijos konsolidavimo perspektyvos“, *Politologija*, nr. 1, 2006.
6. „Ukraine's European Integration in Popular Perceptions“, *National Security and Defence*, no. 7, 2005.
7. „Will democracy survive in Ukraine? What the experts say“, <http://www.icps.com.ua>, 2007 02 12.
8. Ведерникова И., „Кабмин в законе“, <http://www.zerkalo-nedeli.com/op/show/612/54393/>, no. 33, 2006 09 02–08.
9. Данилов А., „Коалиция „оранжевых“ партий: террариум единомышленников“, <http://www.ura-inform.com/archive/?/2006/02/15/~/60503>, 2006 02 15.
10. „Доклад Института национальной стратегии Украины (С. Белковский, К. Бондаренко, В. Вакарюк, Е. Курмашов, А. Мушак). Новый политический сезон: выборы–2006 и продолжение оранжевой революции“, *Агентство политических новостей*, <http://www.apn.ru>, 2005 08 24.

11. “Евгений Головаха: „Борбу между „правыми“ и „левыми“ некомпетентные политики превратили в войну между региональными и языковыми группами“, <http://www.grani.kiev.ua>, 2006 08 06.
12. Мусяяк В., „Судьи КС могут стать орудием антиконституционного переворота“, <http://www.glavred.info>, 2006 11 06.
13. Николаенко Т., „Где Янукович потерял 300 тысяч, а Тимошенко получила 1,5 миллиона“, *Украинская правда*, <http://www.pravda.com.ua/ru/news/2007/10/8/65005.htm>, 2007 10 08.
14. Олещук П., „Политические партии современной Украины: между клановой системой и феодальным образованием“, *Украинская правда*, <http://www.pravda.com.ua/ru/>, 2007 10 10.
15. “Оппозиция взялась за отмену политреформы“, <http://www.korespondent.net>, 2006 12 04.
16. “Почти половина украинцев считает, что при Ющенко они стали жить хуже“, www.rosbalt.ru, 2005 10 20.
17. Рунак О., „Теория кожаной перчатки“, www.glavred.info, 2006 09 05.
18. “Чем грозит Украине партийный хаос, интервью директора Российского института стратегических исследований Е Кожохина“, <http://www.izvestia.ru/world/article3076313>, 2006 02 17.
19. “Эксперт: Необходим переход к новой стадии Конституционной реформы“, <http://www.korespondent.net>, 2006 11 21.
20. “Эксперты: „Оранжевые“ министры не сработаются с Януковичем“, www.korespondent.net, 2006 08 22.
21. Якименко Ю., Литвиненко А., Жданов И., „Кто и за что, с кем и против кого? Партии Украины за год до выборов“, <http://www.zn.ua>, 2005 04 02.